

TÜRK DÜNYASINDA KULLANILAN İDİOFON VURMALI ÇALGILARIN YAPISAL ÖZELLİKLERİ VE ÇALIM TEKNİKLERİ

Ferhat UZUNBAŞ

Öz

Çalgıların, her birinin çeşitlerini, kullanıldıkları yerleri ve maksatları, önemli olarak da tonal yapı ve ölçülerini ayrı ayrı incelemek, çalgılar bilimi bakımından önemlidir. Konu itibarıyla geniş bir alanı kapsayan bu çalışmada Türkiye’deki kaynakların yetersizliği ve bu alanda yapılan çalışmaların hiç denebilecek kadar az olduğu tespit edilerek, bu alandaki eksikliği bir kaynakla da olsa doldurma açısından önemli bir araştırma konusu olarak seçilmiş ve faydalı olacağı düşünülmüştür.

Bu çalışma vurmali çalgılar diye adlandırdığımız geniş bir ailenin idiofon özellik taşıyan üyelerinin asıl çıkışı olan Orta Asya yani Türklerin üzerinde uzun yıllardır yaşadığı coğrafyada kullandığı, kimilerinin neredeyse isimlerinin de kendilerinin de unutulmaya yüz tutmuş üyelerini tanıtmak ve günümüzde çoğu benzer çalgının çıkış noktasını oluşturduğunun farkına varmak açısından önemlidir. Çalgıların bir müzik aleti olarak çeşitliliklerinin ele alınışı, yapısal ve teknik özellikleri, kullanım alanları, çalım teknikleri, oluşturulma şekil ve yöntemleri gibi hususlarda araştırmacılar ve bu çalgıların icrasını gerçekleştiren sanatçılar için kaynak oluşturması temenni edilmektedir.

Anahtar kelimeler: Türk Dünyası, Vurmali Çalgılar, idiofon

STRUCTURAL FEATURES AND PLAYING TECHICIANS OF IDIOFON PERCUSSIONS WHICH IS USED IN TURKS WORLD

Abstract

It is very important for Organology to search the types of instruments, the places where they are used, the purposes of them and especially the tonality and the measures of them one by one. Although this topic covers a wide field in music, it is understood that the sources in

Turkey are insufficient and the studies in this field are so few. Therefore, it is selected as an important topic to search to fill this space at least with one source and considered to be useful.

This study is important to introduce the idiophonic members of percussions which are originally derived from Central Asia where the Turks lived for long periods and which are almost forgotten, and to notice that they are the roots of the similar instruments nowadays. It is desired that this study will be a source for researchers and the players who played those instruments about the variety of musical instruments, structural and technical facilities of them, the fields that they are used, techniques to play them, the process of their formation and so on.

Keywords: Turk's World, Percussions, İdiofon

GİRİŞ

Müziğin ilk insanlarda nasıl başladığını incelediğimizde her ne kadar efsaneye dayanan tarafları varsa da gerçek olduğuna inandığımız yanları da bulunmaktadır. İlk insanın toprak üzerindeki yürüyüşü sırasında ayağının yaptığı simetrik ve ritmik adımlar çok zor elde edilmiş, bir avın etrafında neşeyle sıçrarken kasların gevşeyip kasılmasındaki düzenlilik ritim kavramının fiziksel bir yansıması olarak belirmiştir. Kendi vücudunu ya da doğada bulduğu materyalleri kullanarak çıkardığı sesler bir gürültünün veya çığlığın düzeninden tekrarında aranan organik zevki yani ritmi ortaya çıkarmıştır. Esen rüzgârların, sazlıklardaki kırık kamışlara çarparak çıkarmış oldukları ıslık seslerini, onların da taklit ettikleri, üzüntülü ve sevinçli günlerinde çıkarmış oldukları seslerin ilk müzik duygularını verdikleri tahmin edilmektedir.” Türk musikisi hakkındaki ilk bilgilerimizin temel kaynağı eski Türk dini olan Şamanizm’e dayanır” (Anadol, Abbaslı, Abbasova, 2006:748).

Türk organografyasının tarihi vurmali çalgılar (depki çalgıları) bakımından çok zengindir. Orta Asya vurma çalgı merkezlerindedir. “Türk sazlarının ataları, Dede Korkut veya ulu evliyalar ile efsanelerde adı geçen devlerden gelen!...Ağacı,yerin derinliklerine inen ulu ağaçların köklerinden çıkarılan!...Kılları, telleri, yörük atların kıllarından çekilen!...Derisi, şen ve deli taylardan yüzülen!...Burgu veya kulakları, ulu çöllerde ilahi güçle yalnız biten çalılardan tormalanan, maddelerden yapılmışlardı. Kutlu maddelerden yapılmış sazların kutlu

sesleri vardı. Türkler böyle inanmış, böyle gelmişlerdi. Bu karışık ve gürültülü dünyada, birliğin huzurun ve saadetin yolu da bu idi...’’ (Ögel,1991:18).

Çalgılar ile ses veren çeşitli aletlerin yapılmasında eskilerden beri ağaçlardan türlü bitkilerden, sürülerindeki ehli hayvanların derisinden bağırsağından, kılından kemiğinden ve boynuzundan istifade edilmektedir (Anadol, Abbaslı, Abbasova, 2006: 748).

Doğada bulduğu materyallerden mütevazı şartlarda yaptığı ilk ritim araçları, insan içinde var olan ritmik yapının dışarıya yansımaları sağlamıştır. Bir tarih gerçeği olarak Selçuk Türkleriyle Anadolu’ya geldiği bilinen bu çalgıların Batı’ya doğru çağ çağ yayılması da yine Türklerin aracılığı ile olmuştur. Türk soylu çalgıların Oğuz boylarından Anadolu’ya yayılmasıyla başlayan, aşağı yukarı bin yıllık bir geçmişi olduğu söylenir (Ataman,1977:107).

“Gürültülü çalgı birliklerinin doğuş yayılış yerlerini daha çok doğu bölgelerine bağlamak mümkündür. Çünkü gürültülü çalgılar, eski Akdeniz uygarlıklarında pek benimsenmemiştir. Doğu’da ise, bu tip çalgılara daha çok önem verilmiştir. Bu, bir iklim, coğrafya gerçeği olduğu kadar, özellikle cenk ve savaş soyluluğunca sahip olan Türk toplumunun coşturucu seslere karşı büyük bir bağlılık duymasından ileri gelen bir alışkanlıktır denilebilir. Başta Davul-Zurna birlikleri, Davlumbazlar, Küs(Kös), Dümbelekler, Borular, bir çeşit tiz sesli kaval, dilli düdük gibi çalgılar bu ayırım içindedirler.” (Ataman,1977:107).

“Vurmalı çalgılar” denildiğinde; “ses”leri el ya da bir gereçle vurularak üretilen çalgılar anlaşılır. Bunlar hemen her iklim ve kültürde yer sahibidir, Vurmalı çalgılarda kendi tınlayanlar (idiofon) derisi tınlayanlar (membranofon) iki ayrılık gösterir. Her iki grupta da karakter yönünden kesinlik kazanmış ya da kazanmamış türler vardır (Yener,1983:137).

İdiofon Vurmalı Çalgılar

İdiofonlar tüm yapılarının titreşmesi sonucu ses üretirler. Çarpmalı, sallamalı ve sürtmeli çalgılar, titreşim ile ses verirler. "Kendi ses veren müzik aletleri terminolojisinde 'idiofon' diye adlandırılırlar” (Kura, 2005:10). Çalparalar, sistrumlar, Çanlar, çingiraklar, marakaslar ve ses sopaları bu gruba dâhil edilebilir.

İlk zamanlarda, bu çalgıların yapımında su kabakları, kurutulmuş meyve tohumları, deniz yosunu ve kara kaplumbağası kabuğu gibi malzemeler kullanılmıştır. Daha sonraları içlerine, kum, tahıl, tohum, çakıl taşı gibi malzemeler konarak, değişik ses efektleri elde edilmiştir

- Büyük ziller
- El zilleri
- Çalpara
- Celesta
- Çanlar
- Marimba
- Gong
- Üçgen (çalgi)
- Kastanyet

Türk Dünyasında Kullanılan Geleneksel İdiyon Vurmalı Çalgılar

1. Asa – Musa

Tahtadan yapılan Asa – Musa eskiden Şamanların ve dervişlerin vazgeçilmez aksesuarlarıdır. Şamanlar tedavi amaçlı dini ayinlerinde kullanırlardı. Uzunluğu yaklaşık olarak 1 – 2 m. civarında olur. Sap kısmında bulunan tahta plakalar ve ziller ses çıkartılır. Çalgı sapından tutulup yere vurarak, üzerindeki tahta plakalara ve zillere vurularak çalınır. Üst kısmı at kılı, şingırak, deri ve zincir, koyun kemikleri, kumaş parçaları gibi eşyalarla süslenen çalgı motiflerle de süslenebilir. “Asa Tayak” adı da verilmektedir. (Kazakistan)

2. Blok Göz

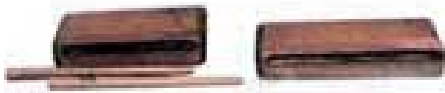
Bu çalgının tarihçesi çok eskilere dayanmaktadır. Kabak ve ağaçtan yapılan bir çalgıdır. İçi oyuktur. Yatak olarak yerleştirilmek suretiyle çalınır. Küçük bir tokmakla veya madeni çubuklarla iç kısmına vurularak ses elde edilir.

Mehter takımları tarafından kullanıldığı için genelde mehter takımlarının bulunduğu bölgelerde kullanım alanı bulmuştur. Azerbaycan'da lakkutu denilen çalgı ile benzer özellikler taşımaktadır.

3. Lakkutu

Muhtelif ölçülerde iki dört köşeli ağaç kutudan oluşur. Azerbaycan da astara, masallı, lenkeran gibi şehirlerde daha çok kullanılır. Nağara, goşanağara, gaval ve diğer zerb aletleri ile birlikte toplulukla orkestralarda icra edilir. Lakkutu düz bir sehpa üzerine koyularak iki ağaç tokmakla çalınır. Aletin ölçüleri 250x125x50 mm dir. Koz erik, dut ve fıstık ağaçlarından içerisi özel ölçülerde oyularak hazırlanır. Oyuğun üst bölümü alt kısmına oranla daha nazik kullanıldığından çalma sırasında özel bir ses tınısı alınır. Aletin benzerlerini birçok ülkede görmek mümkündür. Yapı olarak kırtıl davula benzer.

4. Karsıldak

Kaşık şeklinde, biraz düzlemsü, kapaklı, sap kısmından birleşik bir alettir. Büyüklüğü 10 – 20 cm. aralığındadır. Her parçası farklı boyutlarda olduğunda bu aletten farklı sesler almak mümkündür. Kudümde gördüğümüz zahmeye benzeyen bir sopa ile vurularak çalınır.

5. Kaplan

Vahşi hayvanları ürkütmek ve pusuya düşürmekte kullanılan, kabaktan yapılmış ve pek korkunç ses çıkaran bir çalgı aletidir. Aletin biçimi nakkareye benzer. Kabağın içerden dibine bağlı uzun bir ip derinin orta deliğinden dışarı çıkmıştır. Bu ip çekilip gerildikçe ses oluşur. Bekçiler tarafından tarlalara gelen hayvanları korkutmak için de kullanılmıştır. Muğri nara da denir.

6. Kaşık

Çarpmalı bir Türk Halk Çalgısıdır. Özellikle şimşir ağacından yapılanı makbuldür. Meşe ağacı da kaşıkların yapımında tercih edilen bir ağaçtır. Kaşık; Ağız, boyun ve sap olmak üzere üç bölüme ayrılır. Şimşir ya da meşe odunu, keser yardımı ile taslak haline getirilir. İstenirse kartondan şablon hazırlanır. Hazırlanan şablon, taslak üzerine yerleştirilerek çizilir. Çizim işlemi bittikten sonra tezgâhtaki yerine yerleştirilir. Önce ağız kısmı inceltilir. Sonra sap kısmı inceltilir. Keser yardımı ile ağız kısmı kabaca oyulur. Sonra suya konularak yumuşatılır. Göğüslük takılır. Törpü odununa kaşığın ağız kısmı, göğüslüğe sap kısmı getirilir. Törpü işlemi yapılır. Bıçak adı verilen alet ile kaşığın ağız kısmından sap kısmına doğru yontma

işlemi yapılır. Sapına şekil verilir ve Tekrar törpülenir. Tekrar yontularak sap kısmına şekil verilir. Eğdi ile kaşığın ağız kısmı oyulur. bir kazıma aleti ile içi düzeltilerek kurutulur.

Kurutulduktan sonra zımpara yapılarak kaşık tamamlanmış olur. Sap kısımları parmaklar arasına alınır, oval kısımları ise sırta gelecek şekilde avuç içine alınarak çalınmaktadır. Diz üstünde iki el arasında sıkıştırılarak da çalınır. Bunun dışında farklı tutuş biçimleri de vardır. Bursa çevresinde sapın sonunda oyma tekniği ile hareketli parçacıklar oluşturulmuş ve buna “tongurdaklı kaşık” adı verilmiştir. Anadolu’da eskiden beri kullanılan ve ağaçtan yapılan çorba kaşıkları aynı zamanda çalgı olarak ta kullanılmaktadır. Kimisi daha tiz bir ses vermesi için fırınlanır.

En eski yazıt olan Orhon yazıtlarında kaşık sözcüğü “Kamıç” olarak geçmektedir. Bu sözcük zamanla “Kamıç, Kaşuk, Kasık” gibi değişimlerden sonradilimize “Kaşık” olarak yerleşmiştir. Abdullah Battal Kaşgarlı Mahmut’un “DivanüLügat-it- Türk” ünde kepçe karşılığında “Kamıç” dendiğinden bahsetmektedir (Şermin,2007). Besim ATALAY’ın “Ettuhfeth- üz-Zekiye- fil- lügat- it- Türkiye”sinde “Kaşuk ve Kaşık”tan bahsedilir. Radloff’un lüğatinde Kazak, Kırgız ve Karaimlehçeleri ile “Kasuk” dendiği de yazmaktadır. XVI. XVII. Yüzyıllara ait minyatürlerden, Horasan bölgesinde ‘Kaşoğ’ adıyla eski çağlardan beri çalınmış olduğu ve oynandığı anlaşılmaktadır(Çelik, 2005:34).

“Çalpara” ya da “şak şak” olarak bilinen özellikte olanları da vardır. Çalparaların büyüklerine ise “çegane” adı verilir. Şakşaklar sapsız küçük kaşıklardan ibarettir.

Halk Oyunlarında ve Halk Müziğinde kaşık havaları denilen kırık hava türlerinde kullanılır.

Söğüt, Bolu, Bursa, Konya, Seyhan, Mersin, Silifke, Antalya, Türkistan ve Kuzey Afganistan da revaçtadır. Orta ve güney Anadolu (Konya, Mersin, Antalya) bölgemizde, oyuncuların ellerindeki birer çift kaşıkla ritim tuttıkları kaşık oyunları denilmiştir. Kastamonu, Bolu ve örnek ilimiz olan Kırşehir’de de kaşıklı oyunlar vardır. Bu oyunlarda da tek ayırıcı özellik kaşıkla oynanmasıdır.

7. Zil

Asıl kelime kökeni olarak Farsça olduğu bilinmektedir. . Orta Asya kökenli bir sazdır. Bazı batı kavimlerinde zile rastlanmışsa da, bu sazın doğudan geldiği kesindir. (Çelik, 2005:36) Anadolu kaynaklarında en eski olarak, XIV. Yüzyıl başlarında bir yazma metinde zil görülmektedir. Zil kelimesini çinballerden ve şimdiki ismi ile sançtan geldiği düşünülmektedir. Zil çalanlara sançzen denilmesi de bunu doğrular niteliktedir.. En iyi zilleri Samatyalı Zilciyan ailesi imal etmiştir. (Çelik, 2005:36) Zil sarı pirinçten ya da Bronzdan veya bakır alaşımından yapılan yassı tabak biçiminde karşılıklı iki parçalı bir ritim çalgıdır. Kenarları tam bir daire şeklinde ve kalınlığı 2–3 mm.dir. Madenden yapılmış parmaklara takılarak çalınan bir alettir. Deflere de takılır. Hafif çıkıntılı olan orta kısımdan açılan deliklere geçirilen tasmalardan tutularak birbirine çarptırılarak çalınır. Zillerin çalınmasına “dövme” adı verilmektedir. Zillerin tasmaları bir bağdan ya da bir lastikten oluşur ve zilin içine atılan bir düğümle elde edilir. Zil çengelerin, köçeklerin ve kadın oyunlarının vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Zil geçmişte çeşitli adlarla anılmaktadır. Çenk, ceng, zenç, sanç, gibi. Zile anadoluda, bögek, burunşak, çingırlavıgor, tıkır gibi isimler de verilmiştir. Zil adı çeng olarak ilk kez Düvan-ı lügat-ı Türk’ te geçmektedir. Kazakistan’da “adırna” olarak bilinir. Bu zillerin çok büyükleri mehterlerde ve tekke müziğinde de kullanılmaktadır. Bunlara “halile” Çalanlara da “Halilezen” denir. Zil 18. yy.da Avrupalılar tarafından askeri bandolarda kullanılmaya başlanmış ve Cimbares olarak adlandırılmıştır. Mısır, Sümer, İbrani, Asur, Yunan gibi birçok medeniyetinde önemli bir yeri vardır. Anadolu bazı Türkülere eşlik olarak da kullanılır.

Asılarak çalınan zil çeşitleri tek zil olarak adlandırılır. Tek ziller, merkezde bulunan delikten ayaklı bir sehpaye geçirilir ve vidalar yardımıyla takılır. Tek zillerinçapları 25 ile 60 cm arasında değişebilir.

Tutarak çalınan zil çeşitleri ise çift zil olarak adlandırılır. Çift zillerde merkezde bulunan delikten deri bir kayış geçirilir ve bağlanır. Çift zillerin çapları 39 ile 60 cm arasında değişebilir. Mahmut R. Gazimihal Musiki Sözlüğünde Avrupa'nın büyük opera ve orkestralarına en iyi zillerin zamanımıza kadar İstanbul'dan ihraç olduğunu yazmıştır (Gazimihal, 1961: 275).

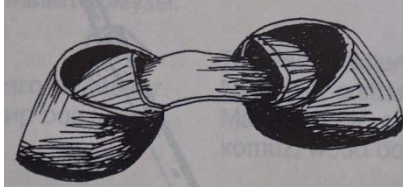
8.Zilli Maşa

Maşa biçiminde iki ya da üç ana kolun uçlarına yerleştirilen karşılıklı zillerden ibarettir. Kollar kapandıkça ziller üst üste gelerek ses çıkarmaktadır. İki, üç kollu bir maşa ve uçlarına takılı zillerden ibarettir. Bir elle tutulup, diğer elin başparmağı ile diğer parmakları arasında vurularak çalınır diz üstüne alınarak el ile sıkıştırma suretiyle birbirine çarptırarak da çalınır. Çarpara, şimşirden kesilmiş kaşık büyüklüğündeki dört tahta parçasından ibarettir. Bunlar birbirine ipe veya menteşeyle bağlıdır. Genelde kadınlar arasındaki eğlencelerde kullanılır. Çankırı'daki ahilerin arasında arap olarak da isimlendirilir. Eski Türklerde “çağana” adı da verilir.

9. Tay Tuyak

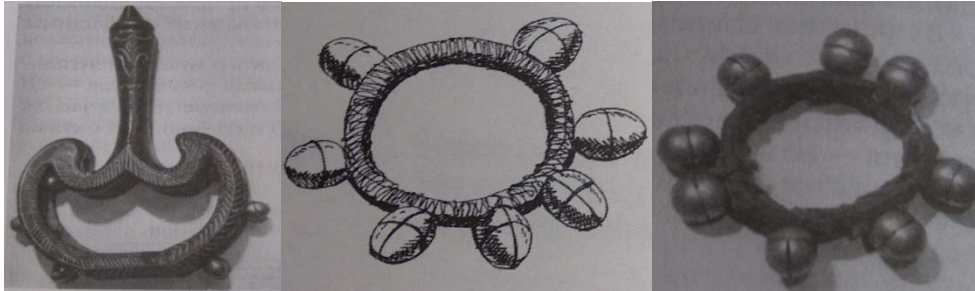
Büyük baş hayvanların ayak tırnaklarından yapılır. Tırnaklar bütün olarak çıkarıldıktan sonra deri ipe birbirine bağlanır. Bir tırnak orta parmağa diğer tırnak başparmağa takılıp bir birine vurdurularak kullanılır. Çalım tekniğine göre değerlendirecek olursak bir çeşit parmak zili de denilebilir.

10.Cılaacın

Kırgız çalgılarından en nadir olanıdır. Bakır, demir, gümüş veya bronzdan yapılır. “Zıngırooç, BuunTüymö, Kuş Konguroo” gibi isimler de verilmektedir. Tek veya çift olur, içinde serbest dolaşan küçük küreler vardır ve büyük olmayan teftir. (Gülbeyaz, 2009)

Cılaacın genel olarak renk sazı olarak kullanılmakla birlikte aslen şahinin ayağına takılıp avda şahinin yerini belirlemede kullanılır. Tayın boynuna da takılmaktadır. Bunun yanı sıra kadınların saç örgülerinin arasına da takılır ve hem görüntü olarak süs verir hem de yürüdükçe ses çıkarır.

11.Çıkşak

16yy. tercümelî Farsça kökenli bir kelimedir. Sapından tutulup çalkalandığında kutusu içindeki tanelerin ses çıkardığı tıkrıtlı bir bebek oyuncağıdır. En basit ve küçük bir tür çocuk zilli maşası da denilebilir. Değişik boyutta olanlarına eski minyatürlerde rastlanıldığı bilinmektedir. Marakasa benzeyen bir yapısı vardır. Şamanların da ayinlerinde benzer çalgılar kullandığı görülmüştür.

12.Orba

Şaman davulunun tokmağıdır. Ancak orba tek başına da ses çıkaran bir çalgı sayılır. Çünkü üzerindeki değişik boylarda zil ve metal parçalar orbanın sallanmasıyla sesler çıkarır. Davula vuran yüzü kıllı deri ile kaplıdır. Ayı pençesinden yapılan orbalar da vardır.

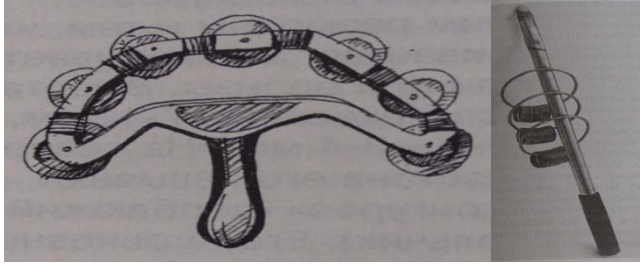
13.Sapayi

20–25 cm boyunda, 1 cm çapında iki metal çubuğa birkaç metal halkanın geçirilmesiyle yapılmış bir ritim çalgısıdır. Uygurlar tarafından kullanılmıştır. Artık kullanımına pek rastlanmamaktadır. Kırgızistan'da şıldırak denilen çalgının bir benzeridir.

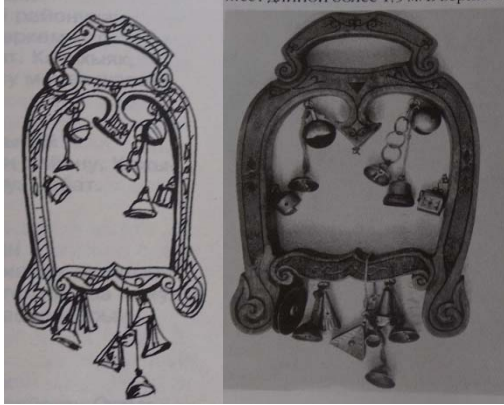
14.Şıldırak

Metalden yapılır. Üç büyük halkası, bu halkalara takılmış küçük halkası ve birde sapı bulunur. Sallanarak ve titretilerek kullanılan şıldırak halkaların metale çarpması ile ses çıkarır. Mihverin uzunluğu 40 – 50 cm., büyük halkaların genişliği 8 cm., küçük halkaların genişliği 2 cm. civarında olur. Demir veya bakırdan yapılır. Eskiden şamanlar büyü yapmak için bu çalgıyı kullanmıştır. Dervişler tarafından da kullanıldığı bilinmektedir.

15. Üzöngü

At hamutuna benzer ama küçüktür. Ortalama 30 cm. genişliğinde ve 50 cm. uzunluğunda olan üzöngü desen ve motiflerle süslenir. İçerisine ziller, çingiraklar yerleştirilir. Yanında da mutlaka cilaacın ve konguroo bulunmaktadır.

16. Çan

Asırlar boyu ilk çağ ve Türk medeniyetleri arasında kullanılmıştır. Batıda kullanımı 1200'lere kadar dayanır. Dini amaç ve tehlike işareti olarak kullanılırdı. İçi oyuk Demir, bakır, bronz, pirinç veya gümüşten yapılır. Kafa denilen üç kısmı iç tavanında sabit bir halka vardır. Çarpan ak denilen uzun bir çubuk bu halkada asılıdır. Çubuk oynatılarak çanın iç yüzeylerine çarpar ve ses elde edilir. Çanın çok küçüğüne çingirak denir. Tef, Çevgan gibi bazı aletlere takılır. Anadolu'da hayvanlara, çocuklara ve genç kızların saç örgülerine takılır. Çarpan ak denilen uzun bir çubuk bu halkada asılıdır. Çubuk oynatılarak çanın iç yüzeylerine çarpar ve ses elde edilir. Bir yere değmeyecek şekilde sallanarak veya ucundaki ipinden çekilmek suretiyle içindeki dilin, etrafına vurmasıyla büyüklüğüne göre kuvvetli veya zayıf sesler çıkararak bir alettir. Çingirak, Çang, Çeng, ÇongÇung gibi isimlerde alır. Çan yerine Türkçede – İtalyancadan alınarak Kampana'da kullanılmaktadır.

Kırgızistanda Konguroo olarak bilinir. Küçük çingirak olan konguroo daha çok göç zamanında atın dizginine, devenin boynuna veya sürürün önünde giden tekenin boynuna asılır. Üzerini motiflerle süslenip oyma yapılan veya gümüşle kaplananlar da vardır. Konguroo'nun büyüğüne "banduulu" adı verilir. "Zingirooç" da denilmektedir. 3 – 8 cm. ebadında olur. İşlevine göre boyutları değişebilir. Her çanın kendine ait tınısı vardır. Kazakistan da kongura olarak bilinir.

17.Cekesan

7 – 12 cm. ebadındadır. "TööKunguroo" adı da verilir. Sesi çok yüksektir. Özellikle göç zamanlarında yer belirleme amacıyla kullanılan cekesan günümüzde pek kullanılmamaktadır.

18.Kıngıra

Metal bir halkaya takılmış üç metal çubuktan oluşur. Genellikle şaman elbisesinin sırtına iliştilir ve ayın sırasında şamanın hareketleriyle seslenir.

19.Dildirek

Nadiren rastlanan dildirek 5-7 cm boyu ve 1mm genişliğinde iki yuvarlak levhadan oluşur. Keçi, koyun ve ineğin boynuna asılan dildirek rüzgârda sallandıkça ve hayvan yürüdükçe ses

çıkartır. Sanatsal ve müzikal yönünün dışında hayvanlar için nazarlık olarak da kullanılır ve hayvanları hastalıktan ve kötülükten koruduğuna da inanılır.

20. Fırıldak

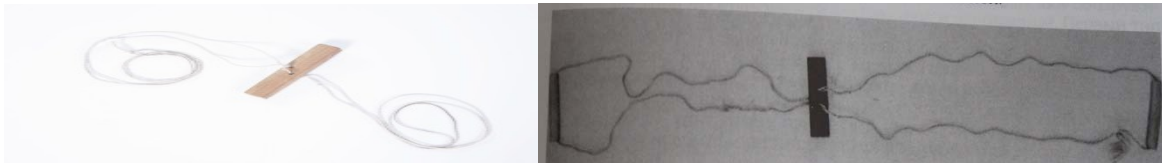
XVI- XVII. Yüzyıllara ait bu çalgı aleti savrularak ve çevrilerek kullanılmıştır. Mehter takımlarında bu çalgıya rastlamamız mümkündür.

Ağaçtan yapılır. Üçgen şeklinde ve alt tarafında bir delikten uzun bir ip geçilerek kullanılır. Sallanarak havada çıkan sesteki ismini almıştır. Savaşlar da savunma aleti olarak kullanılmıştır.

21. Zuuldak

Bir çalgıdan çok oyuncuğa benzer. 20-30 cm uzunluğunda çift kordonların Kamışa, tahtaya veya düğmeye ip takılması ile oluşturulur. Çevrilen bu parça ipler çekilip bırakıldıkça döner ve ses çıkarır. Bir uğultu veya tıslama ya benzeyen sadece birkaç saniye süren kısa bir ses oluşturur üreten kişilerin sanatsal yeteneklerini göre değişebilen bir Kırgız milli çalgısıdır.

SONUÇ

Tablo 1:Sesin Üretim Şekline Göre Türk Dünyası Geleneksel İdiyofon Vurmalı Çalgıları

İdiyofon	
Kaşık	Sapayi
Zil	Şıldırak

Zilli maşa	Üzöngü
Tay tuyak	Çan
Blok goz	Cekesan
Lakkutu	Kıngıra
Karsıldak	Dildirek
Asa musa	Orba
Cılacın	Fırıldak
Çıkşak	Zuuldak
Kaplan	

Türk dünyasında kullanılan geleneksel vurmali çalgıları incelediğimizde araştırmamız sonucu tespit ettiğimiz 21 çalgının tüm yapılarının titreşmesi ve çalım tekniği açısından çarpma, sürtme ya da sallama sonucu ses üretmesinden dolayı bu çalgıların idiofon grubuna dahil edilmesinin gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Tablo 2

Çalgılar	Aldığı diğer isimler	Kullanılan malzeme	Çalınma tekniği
Asa musa	asatayak	Ağaç gövde, metal plakalar, at kılı, şingrak, deri ve zincir, koyun kemikleri, kumaş parçaları gibi eşyalarla süslemeler,	El ile vurularak, sallanarak
Blok goz	-	Kabak ve ağaçtan yapılan gövde	Tokmak ya da madeni çubuklarla vurularak
Lakkutu	-	Koz erik, dut ve fıstık ağaçları	Çubuklarla vurularak
Karsıldak	-	Ağaç gövde	Çubuklarla vurularak
Kaplan	Muğri nara	Kabaktan yapılan gövde, germe ipi	Üstündeki ipin gerilmesi ile
Kaşık	Kamıç, Kaşuk, Kasık, Kaşoğ Çalpara, şak şak, çegane	Şimşir ya da meşe odunu	Birbirine vurularak

Zil	Çenk, ceng, çeng, zenç, sanç, bögek, burunşak, çingırlavı, gor, tıkr, adırna, halile	Zil sarı pirinçten ya da Bronzdan veya bakır alaşım, parmak lastiği,	Birbirine vurularak
Zilli maşa	Arap, çağana	Şimşir ağacı, bağlamak için kullanılan ip ve ya menteşe	Parmaklar arasında vurularak, diz üstüne alınarak, el ile sıkıştırma suretiyle birbirine çarpıtılarak
Tay tuyak	-	Büyük baş hayvanların ayak tırnakları, deri ip	El ile sıkıştırma suretiyle birbirine çarpıtılarak
Cılacın	Zıngırooç, Buun Tüymö, Kuş Konguroo	Bakır, demir, gümüş veya bronz	Sallanarak
Çıkşak	-	Ağaç ya da kamyş kutu ve kabak taneleri	Sallanarak
Orba	-	Ayı pençesi, zil ya da metal parçalar,	Sallanarak
Sapayi	-	Metal çubuk ve metal halkalar	Sallanarak
Şıldırak	-	Demir veya bakırdan oluşan metal halkalar	Sallanarak
Üzöngü	-	Metal gövde zil ve çingıraklar	Sallanarak
Çan	Çingırak, Çang, Çeng, Çong, Çung, kampana, Konguroo, banduulu, Zıngırooç	İçi oyuk Demir, bakır, bronz, pirinç veya gümüş, çarpan denilen uzun metal çubuk	Sallanarak
Cekesan	Töö Kunguroo	Metal gövde	Sallanarak
Kıngıra	-	Metal halkalar	Sallanarak
Dildirek	-	Metal levhalar	Sallanarak
Fırıldak	-	Ağaç gövde, ip	El ile çevirerek
Zuuldak	-	Kamyş veya tahta düğme, ip	Elde çevirerek

Bu bölümde çalgıların genel olarak bilinen adlarının yanı sıra coğrafya, tarih içindeki seyir, şekil ve yapı gibi etkenlerden dolayı farklı adlarının olduğu vurgulanmıştır. Araştırma kapsamında yer alan 21 vurmali çalgının 13 tanesinde bilinen isminin yanı sıra farklı bir isme rastlanmamıştır. Geriye kalan 8 çalgının başka isimlerle anıldığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca

kaşık, çan ve zil çalgılarının da çok fazla isimle anıldığı görülmüştür. Yalnızca çan ve zil çalgısında aynı isme rastlanmıştır. Bu iki çalgının da çeng adıyla anıldığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu sınıflamada Türk dünyasında kullanılan geleneksel vürmal çalgıların yaygın olarak kullanılan çalım teknikleri göz önüne alınmıştır. Asamusa isimli çalgının hem el ile vurularak hem de sallanarak çalındığı; Blokgoz,lakkutu,karsıldak, isimli çalgıların genel olarak çubukla vurularak çalındığı,kaşık,zil,zillimaşa,taytuyak isimli çalgıların birbirine çarparakçalındığı,asamusa,cılacın,çıkşak,orba,sapayi,şıldırak,üzöngü,çan,cekesan,kıngıra,dildi rek,fırıldak,zuuldak isimli çalgıların sallanarak çalındığı, kaplan isimli çalgının ise kendine has bir özellik olan üzerindeki ipin gerilmesi tekniğiyle çalındığı sonucuna varılmıştır.

KAYNAKLAR

ANADOL, Cemal, Nazile Abbaslı ve Fazile Abbasova (2006),*Türk Kültür Ve Medeniyeti*, Türkiyem Dergisi Yayınları.

ATAMAN, Sadi Yaver (1977), “Türk Halk Çalgılarına Ait Ayrıntılı Bilgiler Ve Bağlama Geleneği”, *1. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, 3. Cilt, Kültür Bakanlığı MİFAD Yayınları, Ankara, s.107-128.

ÇELİK, Mehmet (2005), *Türk Çalgıları*, Bitirme Tezi, Sakarya Üniversitesi Devlet Konservatuvarı, Türk Halk Oyunları Bölümü, Sakarya.

GAZİMİHAL, Mahmut R. (1961), *Musiki Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul

GÜLBEYAZ, Kürşad (2009) Kırgız halk çalgıları makalesi 7. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi "Küreselleşme ve Türk Dünyası", 9–11 Haziran 2009, Celalabat – Kırgızistan

KURA, Hande (2005), *Ses, Müzik ve Seramik*, 3. Uluslararası Katılımlı Seramik, Cam, Emaye, Sır ve Boya Semineri, Eskişehir, 17–19 Ekim.

ÖGEL, Bahaeddin (1991), *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Cilt 9, Başbakanlık Basımevi, Ankara.

ŞERMİN, Yılmaz, (2007), *Anadolu Kaşıkları Üzerine Bir Araştırma*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Geleneksel Türk El Sanatları Eğitimi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara

YENER, Faruk (1983), *Müzik*, Müzik Sarayı Yayınları, İstanbul.